

Deltagande observation i teori och praktik

Kennet Granholm och Jan Svanberg

I den här artikeln beskriver Kennet Granholm sin egen fältforskning och deltagande observation ur teoretisk och praktisk synvinkel. Jan Svanberg har skrivit den historiska introduktionen.

Historisk introduktion

Inom antropologin är deltagande observation metoden framför andra för att inhämta den kunskap och få den inblick som behövs för att studera exempelvis sociala strukturer och processer (socialantropologi) eller ett kulturellt fenomen i sig (kulturanthropologi). Benämningen antropologi används ofta i den här artikeln eftersom det är inom antropologin, och även delvis inom sociologin, som deltagande observation utvecklades. Deltagande observation inom kulturvetenskaperna innefattas i diskussionen trots att antropologin som disciplin eventuellt överbetonas på grund av sin historiska roll. Med andra ord gäller i stort sett samma metodiska antaganden rörande deltagande observation för de flesta humanistiska och socialvetenskapliga discipliner.

Deltagande observation har även något skämtsamt setts som en initiationsrit in i antropologskrået. Fältstudier, i vilka deltagande observation *kan* ingå, är särskilt viktiga för de antropologer som studerar nulevande samhällen. Betoningen på samtidsstudier blev normerande under den klassiska antropologins period (1922- ca 1970). Tidigare var antropologerna främst intresserade av historisk förändring. En generell trend under den klassiska perioden bestod av att frångå helhetsbeskrivningar av ett samhälle och i stället arbeta mera problemfokuserat. Uppgiften att beskriva kultur och samhälle i ett historiskt perspektiv ersattes av frågan om hur exempelvis det studerade samhället löser överskottsproduktionen av svinkött och hur lösningen uttrycks i samhällshierarkin. Dessutom frångick man användningen av en eller några få informanter till förmån för deltagande observation. En annan viktig förändring handlade om att transkribering ersattes av inregistrering och beskrivning. Det vill säga fältanteckningar blev viktigare än ordagrant återgivna texter baserade på intervjuer. Betoningen lades på att

fältanteckningar skulle göras i direkt samband med till exempel en fest. Tidigare intervjuades informanterna avskilt från de händelser antropologen ville studera.

Det är två av antropologins stora förgrundsgestalter, Margaret Mead (1901-1979) och Bronislaw Malinowski (1884-1942), som förknippas med utvecklandet av deltagande observation som metod inom antropologin. Meads uttalade syfte med deltagande observation var att förstå och inte påverka. Det paradoxala är att hon dock anses ha drivits av en subjektiv vetenskapsmetodologi i pragmatiskt syfte för hemmaplans bruk. Hon ville med andra ord förändra det nordamerikanska samhället i kraft av sina studieresultat från Samoa. Detta gällde speciellt synen på sexualvanor och könsstereotyper. Empati i fältforskningen förknippas med Mead. Hennes materialinsamlingsmetod kännetecknades även med något som senare kom att kallas för *speech in action*. Med detta menas att antropologen förutom intervjuer lyssnar till samtal som förs mellan informanter i samband med till exempel en ritual för att i ett senare skede eventuellt kontrollera uppgifterna med en vanlig intervju. Jämfört med generalisten Malinowski hade den unga Mead problemfokusering som styrningsprincip för fältarbetet. I slutskedet av sin antropologiska karriär började hon alltmer betona att fältanteckningar ska omspanna helheten i en kultur framför problemorienterade datainsamlingar.

Malinowski är den forskare som har påverkat fältarbetet i riktning mot den form som de flesta antropologer i mitten av 1900-talet uppfattade som den ideala. Detta ideal präglades av sympati och empati för den kultur som studerades. Antropologerna började sträva efter att få ett "inifrånperspektiv" på den studerade kulturen. Mottot för den nya generationen av antropologer ljöd: "Grasp the native's point of view!" Kravet på att antropologen skulle kunna utföra sitt arbete utan hjälp av tolk blev allt viktigare. Fältdagböckernas betydelse som ett forum för antropologens reflektioner över fältiakttagelser och anteckningarnas inbördes relation betonades. I samband med att Malinowskis fältdagböcker publicerades år 1967 konstaterades att det fanns en stor skillnad mellan den idealiserande bild som han ville ge av sig själv som antropolog och den tänkande och kännande människan bakom yrkesmasken. De fördomar och den hemlängtan som han ger uttryck för i dagböckerna är svåra att förknippa med den inkännande inställning till deltagande observation som Malinowski framförde i vetenskapliga sammanhang. Det viktiga bidrag som han gett den antropologiska metoden är att han medvetandegjorde

betydelsen av forskarens känslor och erfarenheter som centrala element och instrument i forskningen.

Sedan cirka 1970 har ett starkt ifrågasättande av hur antropologin och särskilt hur den deltagande observationen utövats framkommit. Som en direkt följd av publiceringen av Malinowskis dagböcker började delar inom den postmoderna etnografin att i allt högre grad behandla de subjektiva upplevelserna i samband med fältarbetet och inte enbart fältarbetet som sådant. Var gränserna går mellan skönlitterärt skrivande och vetenskapligt skrivande blev en aktuell fråga. Hur ska en engagerad fältforskning som bygger på "insikt" och "resonans" förmedlas och bli en vetenskapligt godtagbar text? Fältfarenheterna avspeglas alltid på något sätt i texten, men hur ska man behandla till exempel frågan om den studerade kulturens förväntningar på forskningsresultatet? Den maktposition som den "västerländske" forskaren kom ifrån ventilerades och ett krav att deltagande observation skulle utföras på hemmaplan eller att de forna kolonierna skulle studeras av främst infödda antropologer framfördes.

Vad är deltagande observation?

Deltagande observation är vid första anblicken enkelt att definiera. Det handlar om en forskningsmetod där forskaren lever och finns bland dem han eller hon studerar (forskarens *fält*). Forskaren deltar i forskningssubjektens dagliga verksamheter, samlar in fakta och tolkningar genom sitt deltagande och observationen av det som sker. Vad innebär då detta och vilka implikationer har det på forskningen och dess resultat? Denna artikel är skriven för att ge ett kort introducerande svar på frågan. Huvudtermer som kommer att användas i artikeln är, förutom deltagande observation, antropologi och etnografi. Antropologi är det ämne där forskningsmetoden deltagande observation skapades och som fortfarande är starkt sammanlänkad med metoden. Det finns dock forskare som hävdar att sociologin är det ämne där metoden skapades (se Bernard 2002). Etnografi är enligt Alan Brymans samlade definitioner en forskningsmetod där forskaren går in i ett samhälle för att samla deskriptiva fakta om dess medlemmars kultur, gör detta genom att se till de betydelser som samhällets medlemmar lägger i sin sociala värld, och gör de fakta

som han eller hon samlat in förståeliga och tillgängliga för andra forskare (Bryman 2001:i-ix). Etnografi innefattar alltså den deltagande observationen men handlar också om den färdiga produkten, den utgivna fältrapporten, och alla dess arbetsfaser. En etnografi är alltså också en litterär form.

Enligt Magnus Öhlander är deltagande observation något som varje människa gör i sitt dagliga liv (Öhlander 1999:73). Skillnaden mellan vardaglig och vetenskaplig deltagande observation är att i det senare är både deltagandet och observerandet systematiskt och medvetet.

Antropologer har oftast utgått från sitt forskningsområde, sitt fält, och inte så mycket från en särskild teori. I stället för att avgränsa sitt material, samla in det och sedan analysera det är antropologisk fältforskning en sysselsättning där alla dessa delområden är hoplänkade med varandra (Agar 1980:9). Av denna orsak har antropologisk fältforskning, med dess fokus på deltagande observation, anklagats för att sakna medveten metodologi. Kritiken är något överdriven, och kritikerna är forskare som inte sysslat med deltagande observation och därför inte förstår de premisser som denna metod sätter, men som Michael Agar skriver förblir alltför mycket inom etnografin implicit (Agar 1980:8). Antropologen går ut på det fält han eller hon valt och försöker till en början observera och uppfatta så mycket som möjligt. När antropologen blir tillräckligt bekant med sitt fält börjar han eller hon urskilja mönster och avgränsar sina observationer och frågor till dessa. Givetvis styrs avgränsningen av antropologens implicita och explicita mål och preferenser. Analys är något som pågår ständigt i samband med materialinsamlingen. Agar skriver att antropologens arbetsordning ser ut på följande sätt:

- 1) Välj område
- 2) Välj informanter (grupp att studera)
- 3) Gå igenom och evaluera befintlig litteratur (i den mån det är möjligt)
- 4) Identifiera och lokalisera ditt nätverk/vägen in till fältet
- 5) Skaffa forskningsfinansiering (Agar 1980:21, 30-39)

Fältet

Enligt Lars Kaijser (1999:26) styrs valet av fält av forskarens kunskapsmål. Ibland har antropologer delats in i "plats-" och "teorianthropologer", beroende på ifall huvudintresset varit riktat till ett särskilt område eller en speciell teoretisk skola (se Agar 1980:21). I senare etnografi har fältet alltmera börjat bestämmas av vad själva forskningsintresset är, och fält kan numera utgöras av t.ex. en arbetsplats, en gudstjänst eller till och med den egna hemstadens torg.

Att komma in i fältet

Att komma in i fältet är inte den allra enklaste uppgiften (se Kaijser 1999:29, 30-31). Agar (1980:27-30) diskuterar "nätverket in i fältet" och han menar då att forskaren måste hitta en specifik väg in i sitt fält, man kan inte bara dyka upp bland de personer man ämnar studera och tro att det bara är att sätta i gång. Ifall det är möjligt är det bra att skapa kontakter med fältet innan man åker ut. På det sättet har man enklare att skapa fortsatta kontakter och arbetet ute på fältet kan komma i gång snabbare. Det är just detta som är nätverket in i fältet.

En annan viktig uppgift innan man åker ut på fältet är att lära sig något om det som ska studeras innan man åker iväg. Åsikterna hur djupt man ska skapa sig kunskap innan fältarbetet varierar. T.ex. Agar menar att han hade mest besvär av den bristfälliga kunskap han införskaffade innan sina tidiga fältarbeten (Agar 1980:24-25). Den förförståelse som han skapade sig styrde mycket av hans inledande observationer och vad han sökte efter, tyckte han. Jag anser att man gör klokt i att lära sig så mycket man kan om fältet innan man åker ut, så länge man kommer ihåg att reflektera över sina möjliga förförståelser när man sedan befinner sig ute på fältet. Förförståelser kommer man att ha även om fältet är totalt obekant när man beger sig ut, och det kommer att ta mycket längre tid innan man kan göra vettiga tolkningar av sina observationer.

Observation – deltagande observation – deltagande

Man brukar tala om olika nivåer av observation och deltagande (Öhlander 1999:74-77). I den ena ytterligheten finner vi forskaren som enbart observerar. Han eller hon kanske sitter med på ett religiöst möte, följer med vad deltagarna säger och gör, samt gör anteckningar. Han eller hon sitter i ett hörn av möteslokalen och försöker synas och höras så lite som möjligt. I den andra ytterligheten finner vi forskaren som enbart deltar. Han eller hon deltar helt och fullt i mötet och fäster ingen större uppmärksamhet vid vad som händer utanför hans eller hennes egna erfarenheter. I båda dessa fall finns förstås någon nivå av deltagande och observation med. Oftast finner vi forskaren på någon nivå mellan dessa två ytterligheter. Den sant deltagande observatören deltar till viss grad och observerar samtidigt det som sker. Nivån av deltagande varierar också oftast inom samma fältarbete.

Öhlander (1999:74-75) diskuterar något som han kallar att *sam-spela*. Här träder forskaren för en stund ut ur sin forskarroll med sin distanserade observation. Relationen mellan forskare-informant övergår till att vara en mera normal subjekt-subjekt-relation. Som Öhlander skriver är detta ett sätt för forskaren att ta en paus i arbetet.

Den deltagande observationen går normalt enligt mönstret öppen observation – fokuserad observation – utvärdering/bedömning (Öhlander 1999:78-79). I den öppna observationen, som sker främst i början av fältforskningen, observerar fältforskaren allt, eller det vill säga så mycket och varierande som han eller hon kan. I den fokuserade observationen har forskaren lagt märke till viktiga tendenser och trender på fältet och observerar nu specifikt dessa noggrant. I utvärderingen/bedömningen går forskaren igenom sina observationer, systematiserar dem och reflekterar över dem. Under fältarbetet rör sig forskaren mellan dessa olika nivåer.

Något som lätt kan glömmas bort är att även föremål, rum och dylikt bör observeras. (Att undersöka det materiella, se Silvé-Garnert 1999:89-91). Detta gäller inte minst ifall den omgivning observationen sker i är mycket bekant för forskaren, som den egna arbetsplatsen. I de flesta fall kommer man att lägga märke till mycket som man inte tänkt på tidigare och detta medför ytterligare en dimension till

fältobservationen. Man bör också observera sådant som lukter, ljud och ljus. Ofta kan det ovannämnda vara mycket viktigt.

Forskarens roller i fältet

Som Agar skriver bär (fält)forskaren med sig bagaget av sin kultur och bakgrund och informanterna kommer att placera in honom eller henne i en av sina gängse sociala kategorier utgående från hur han eller hon uppfattas och beter sig (Agar 1980:41). På fältet kommer forskaren att ha många olika roller, både roller som informanterna tillskriver forskaren och roller som forskaren tar på sig (se Pripp 1999:50, Öhlander 1999:80).

Då forskaren tillbringar långa tider ute på fältet i informanternas sällskap är det endast naturligt att något slags vänskapsband knyts mellan forskare och informant. Detta är något som fältforskaren ofta kritiserar för. Frågan är hur forskaren kan hålla fast vid sin objektivitet ifall informanterna är hans eller hennes vänner. Här kan man inte annat än att instämna med Agar då han skriver "it is hard to 'do science' with people you like; it is also hard to 'do science' with people you do not like; if you do not care one way or the other, it is hard to 'do science' because you do not understand enough about the people you do science with" (Agar 1980:18). Då fältforskaren tillbringar så pass mycket tid ute på fältet, ofta i sällskap av samma informanter, skapas något slags relationer till åtminstone en del av dessa personer. Vissa informanter kommer man att tycka om, vissa kommer man att ogilla och en del kommer kanske rent av att bli ens vänner.

Fältanteckningar – att dokumentera

Traditionellt har fältanteckningarna ansetts vara mycket viktiga inom antropologisk forskning, till den grad att många forskare diskuterat den publicerade etnografen som de renskrivna fältanteckningarna (se Agar 1980:111). Agar anser att man lagt alltför mycket vikt vid själva anteckningarna (Agar 1980:111) och jag tenderar att hålla med honom. Den deltagande observatören har ingen chans i världen att kunna

skriva ner allt av vikt som sker och försöker man göra detta går man miste om stora mängder information (Öhlander 1999:83) När man sedan går igenom sina anteckningar har man förmodligen en hög papper framför sig som man inte blir klok på, i hög grad för att man inte har haft någon chans att skapa sig förståelse för fältet medan man befunnit sig där.

Anteckningarna bör fungera som ett stöd för forskaren, det primära är att observera. Givetvis ska man föra något slags anteckningar, ifall man har möjlighet att göra detta. Då jag själv gjort deltagande observation har mina anteckningar bestått av några snabbt nerskrivna nyckelord. När jag sedan kommit hem från mötet har jag renskrivit anteckningarna och fyllt ut texten utifrån mitt minne. Anteckningarna som gjorts på fältet blir bara ett stöd för minnet.

Forskningsetik

Ett problem man stöter på är om man som forskare ska vara öppen och förklara sina intentioner och mål, eller om man ska verka i det fördolda och utge sig för att vara något man inte är. I mitt fall kunde jag t.ex. enbart ha gått med som medlem och inte uppgett mina intentioner att skriva en avhandling om den mörkmagiska orden Dragon Rouge. Whyte skriver (2001:163-164) att detta förfaringssätt ibland kan vara det enda möjliga. Som öppen forskare har man dock möjlighet att ställa frågor på helt andra villkor än man har ifall man verkar i det fördolda. En invändning kunde vara att informanterna känner sig tryggare med en person som är "en av dem" och inte studerar dem, men här glömmar man då att en främling alltid är en främling. När informanterna får veta vad man egentligen gör, vilket är oundvikligt eftersom en forskningsrapport ska produceras, är man och sannolikt alla framtida forskare utestängda från fältet. Dessutom riskerar man att påverka gruppens framtida verksamhet och attityder starkt. Gruppen kanske blir mera sluten och försiktig, vilket i sin tur kan ha andra mindre eftersträvarvärda sociala följder.

En fråga som enligt mig är viktig är vad informanterna får ut av forskningen. (Se Whyte 2001:165-168). I ett fältarbete där forskaren ofta lever och vistas bland (och följaktligen besvärar) sina informanter en längre tid får de studerade investera en hel del energi, tid och möda i forskningen. Det är alltför enkelt att tänka sig att man som

forskare är den enda som "arbetar". Informanterna släpper en främling in i sin gemenskap och får finna sig i att finnas där för forskaren och svara på dennes frågor. Whyte diskuterar olika former av belöning för informanterna. En form av belöning är att rent ekonomiskt kompensera informanternas tid och besvär (Whyte 2001:165-168). Förutom att forskningsbudgeten sällan tillåter detta är denna form av belöning dålig även på många andra sätt. De svar man får på sina frågor och de aktiviteter som informanterna utför riskerar att tappa sin vardaglighet och förvandlas till något som informanterna tror att forskaren vill se och höra, allt för att ge valuta för pengarna.

Antropologins historia har många exempel på fält som blivit omöjliga att arbeta på eftersom tidigare antropologer avlönat sina informanter. Antropologen har då skapat grogrund för en ny yrkesgrupp, den professionella informanten, som förväntar sig att få lön, och har lärt sig ge sådana svar som antropologer vill få.

Det är bättre att informanterna deltar i undersökningen av eget intresse. Sätt på vilka man kan belöna sina informanter är att vara till hands ifall hjälp behövs, så länge man inte heller gör detta i för hög grad. I min fältforskning kunde jag t.ex. ha hjälpt till att sköta något av det manuella administrativa arbetet, som att hjälpa till när medlemsbrev och dylikt skulle skickas ut. I mitt fall fanns dock problemet att jag skulle ha kommit över medlemslistorna, konfidentiell information som organisationen inte ville ge mig, och som jag för att respektera de enskilda medlemmarnas integritet inte ville komma över, utan respektive medlems godkännande.

Den färdiga fältrapporten, särskilt en publicerad sådan, fungerar oftast som en belöning, och en god sådan. Ifall den grupp man studerar är genuint intresserad av att vara studerad är forskningsrapporten, med dess bidrag till en ökad förståelse för gruppen attraherande.

Intervjun i fältforskning

Intervjun är så gott som alltid en oundgänglig del av fältforskning (se Agar 1980:107-111). Små korta "intervjuer" förekommer alltid när man i samband med observationen ställer korta, förtydligande frågor till informanterna. Mera omfattande

är de så kallade "informella etnografiska intervjuerna" (Agar 1980:90) eller "flexibelt strukturerade intervjuerna" (Whyte 2001:163), som i hög grad liknar vanliga diskussioner, med den skillnaden att intervjuaren har ett specifikt kunskapsmål i sikte.

Den deltagande observatören får en chans att erfara det informanternas erfara och har därmed en större bas för att ställa frågor. Genom att ställa frågor får forskaren en större insikt och förståelse för det som observeras. Då jag intervjuade mina informanter, som jag träffat under min deltagande observation där jag i princip gjorde exakt det samma som övriga deltagare, kunde vi utbyta erfarenheter och på detta sätt få ett större djup i diskussionen. Då informanterna visste att jag gått på samma möten som de, och därmed kunde tänkas ha en större förståelse än någon som står helt utanför, var de även mera villiga att öppna sig inför mig. Här uppstår dock risken att man inte får lika grundläggande svar på frågor som ställs, då informanterna utgår ifrån att man redan har en viss mängd kunskap. Samtidigt får man mera djuplodande svar och reflektioner. Man måste vara på sin vakt så att man får svar på de frågor man ställer, utan att för den skull ändå låsa sig för mycket vid sina tänkta frågor. Intervjun och observationen kan ge upphov till frågor och svar som man inte alls tänkt på, eller uppfattat som triviala, men som i själva verket är grundläggande.

Att skriva fältrapporten

När man väl har samlat sitt fältmaterial återstår att skriva fältrapporten. Det är förstås möjligt att stanna vid insamlandet av materialet, men det är bättre att göra något med materialet med tanke på all den tid, energi och materiella resurser som deltagande observation tar i anspråk. Dessutom kommer ingen annan forskare någonsin att ha lika stor nytta av det material som du samlat in, eftersom de inte har den personliga erfarenhet av ditt fält som du har.

När du skriver fältrapporten är det förstås viktigt att tänka på vilken form rapporten ska ha. Ska texten arkiveras för att användas i framtida forskning? Ska du skriva en uppsats eller en avhandling? Vill du kanske skriva en populärvetenskaplig bok med ambitioner att sälja stora upplagor? Alla dessa mål kräver olika sätt att

närma sig ditt material. Här fokuserar vi på uppsatser och avhandlingar på universitetsnivå.

Som jag skrev tidigare (i avsnittet Fältanteckningar) har fältanteckningar från deltagande observation traditionellt ansetts så pass centrala att de i det närmaste är färdiga att tryckas som fältrapporter bara man renskriver dem snabbt. Jag skrev också att jag inte själv har denna attityd, vilket gäller för flertalet fältforskare i dag. En bra fältrapport ska innehålla en god beskrivning av fältet, en redogörelse över fältforskningen – och över forskaren själv ute på fältet, en genomtänkt analys och en avslutning. Fröna till allt detta finns i fältanteckningarna – ifall man gjort ett bra jobb med dem ute på fältet. Man har förstås observerat sitt fält och skrivit ner sina observationer. Samtidigt med sina observationer har man reflekterat över fältet, sig själv som forskare och över sig själv som forskare i relation till fältet. En bra fältforskare arbetar ständigt med att tolka och analysera när han/hon befinner sig ute på fältet. Man kanske använder sig av något specifikt analytiskt redskap (teori) då man sätter sig ner efter fältarbetet för att analysera sitt material. Man har dock alltid hjälp av de tolkningar och analyser man gjort då man befunnit sig på fältet.

Deltagande observation i praktiken

I detta avsnitt ger jag en kort inblick i hur deltagande observation kan gå till i praktiken. Jag utgår ifrån den fältforskning som jag gjort bland den mörkmagiska organisationen Dragon Rouge och dess medlemmar 2001-2003.

Det är i ganska stor utsträckning på det sätt som Agar beskriver forskningens inledande skeden som jag själv gått till väga i min fältforskning (se avsnittet Vad är deltagande observation?). Jag skrev min avhandling för magistersgraden (härefter avhandling pro gradu) om Dragon Rouge, en mörkmagisk grupp grundad i Stockholm 1990 (se Granholm 2000). Redan på pro gradu-stadiet ville jag ha kontakt med själva gruppen, dels för att det inte fanns något skrivet om organisationen och dels för att få förstahandskällmaterial, men detta visade sig vara omöjligt. Jag tog kontakt med Dragon Rouge per e-post och presenterade mig själv som en student vid Åbo Akademi som skulle vilja skriva om organisationen. Jag fick inget svar. Efter en tids övervägande bestämde jag mig för att bli medlem i Dragon Rouge, för att få

tag på det interna material som Dragon Rouge ställer till sina medlemmars förfogande. Utgående från medlemstidskriften *Draksådd* och det material jag fann på Internet skrev jag min slutarbete. När jag sedan efter avklarade grundstudier skulle forska vidare ville jag få en djupare och mera nyanserad bild av gruppen. Jag ville fortfarande skriva om Dragon Rouge och dyka djupare in i de teman jag hade behandlat tidigare. Jag hade inledningsvis ingen klar bild av hur jag skulle analysera mitt material. Jag ville helt enkelt veta mera om organisationen, och i och med att mönster började urskilja sig blev det också klart vilka teoretiska verktyg som var användbara.

Området, eller fältet som man också kunde kalla det, var valt. Jag skulle skriva om Dragon Rouge och Dragon Rouge i sig var mitt fält. Jag var intresserad av att forska i just Dragon Rouge och fältet kom att utgöras av de arenor som organisationen håller sig till. Främst har det varit moderorganisationens tempelutrymmen, men även arenor som Internet.

Den grupp informanter som skulle bli min primära forskningsgrupp blev den Stockholmsbaserade moderorganisationen. Dragon Rouge har större loger på andra orter i Sverige och Tyskland, samt mindre magigrupper på annat håll i världen. Huvudsätet för organisationen finns i Stockholm där Dragon Rouges grundare och mest långvariga medlemmar finns. Det tedde sig naturligt för mig att välja Stockholmsgruppen och man kan nästa säga att det var den som valde mig. Rent geografiskt var det denna grupp som befann sig närmast mig och eftersom detta var moderorganisationen var det också den första grupp som jag kom i kontakt med. Genomgången av litteraturen hade jag i stort sett gjort då jag skrev mitt slutarbete.

Agar skriver att man bör skapa kontakt med informanter/fältet innan man åker ut på sitt fältarbete (Agar 1980:28-19). På detta sätt har man mycket enklare att gå in i fältet och informanterna kan ha större tillit till en då man inte är en total främling, åtminstone för alla informanter. Detta hänger ihop med att lokalisera nätverket/vägen in i fältet. För min del fungerade min avhandling pro gradu som verktyg för att skapa kontakt innan fältarbetet och som nyckel in i fältet. Jag skickade min avhandling till moderorganisationen i Stockholm, tillsammans med ett följebrev där jag talade om att jag planerar att göra ett vidare arbete om organisationen och gärna skulle besöka dem under något möte. Efter en tids väntan fick jag svar. Medlemmarna i Dragon Rouge hade tyckt om min avhandling och var positiva till en

vidare undersökning, och de välkomnade mig med på deras möten. Innan jag åkte till Stockholm för att delta i mitt första möte förde jag långa diskussioner via e-post med en del medlemmar. Man kan säga att jag hade god kontakt med mina huvudinformeranter innan jag åkte iväg.

I början av min fältforskning deltog jag så mycket som möjligt i verksamheten jag skulle studera. De rena observationerna kom in i ett senare skede. Jag ansåg att det var viktigt för mig att försöka uppnå erfarenheter som liknade mina informanternas. Ifall Dragon Rouge hade ett möte där man tränade astralprojektion satt jag med de andra mötesdeltagarna och försökte projicera min astralkropp. Samtidigt spelade jag in allt på en minidisc-spelare så att jag skulle kunna ta fasta på det som jag möjligtvis missade i mitt relativt aktiva deltagande. Givetvis observerade jag de andra mötesdeltagarna samtidigt. En delorsak till den djupa nivån av deltagande som jag höll mig till i början av mitt fältarbete var att organisationens medlemmar på detta sätt snabbare kunde acceptera mig som "en av dem". Ifall jag skulle ha suttit i ett hörn, med ljudet av mitt skrivande i den annars tysta meditationen, skulle medlemmarna sannolikt ha haft svårare att relatera till mig, och till sin verksamhet i min närvaro. Man bör komma ihåg att fältforskarens närvaro alltid utgör ett moment som på något sätt påverkar det observerade.

I ett senare skede av forskningen gick jag över till att främst vara observatör. Nu satt jag i ett hörn och observerade de tysta mediterande människorna noggrant. Nu hade mötesdeltagarna vant sig vid min närvaro, de kunde känna sig trygga med mig, jag hade fått tillräckligt mycket egna erfarenheter av det magiska att reflektera över och kunde nu utifrån observera det som jag tidigare upplevt inifrån.

Mina observationer skedde i Dragon Rouges tempellokal och detta utrymme berättade i många fall lika mycket för mig som själva mötena. Väggarna kantades av magiska tecken och olika sorters magiska föremål fanns överallt i lokalen. Det tog verkligen mycket tid att ens på en basnivå förstå allt man såg. Föremålen på altaret var av hög symbolisk vikt och färgerna på de stearinljus som användes var ofta viktiga. Olika sorter av rökelse användes vid olika tillfällen och musiken som användes vid meditationerna kunde likaså variera.

Som jag skrev ovan (i avsnittet Forskarens roller i fältet) kommer forskaren att ha ett flertal roller ute på fältet, både självvalda roller och roller givna av informanterna. Detta skedde givetvis även mig. Jag hade ett flertal olika roller, både

sådana som tillskrevs mig och sådana som jag själv medvetet eller mindre medvetet arbetade med. Eftersom många av mina informanter åldersmässigt var mina likar, hade akademiska studier inom kulturvetenskaper bakom sig och hade fritidsintressen som i mångt och mycket liknade mina egna, skapades förstås vänskapsband. Detta är något som jag både varnats och kritiserats för. Frågan har varit hur jag ska kunna förbli objektiv och kritisk ifall jag kommer att stå mina informanter så pass nära. Jag själv ser inga större problem här. Forskaren väljer (så gott som och förhoppningsvis nästan) alltid sitt forskningsområde med utgångspunkt i vad som verkar intressant och attraktivt. En person som anser att forntida sägner är det tråkigaste som finns kommer sannolikt inte att bli doktorand med fokus på forntida sägner. Objektivitet är alltså mera eller mindre en illusion. Däremot bör en strävan efter neutralitet, med stark självreflektion och medvetenhet om egna fördomar och förförståelser finnas hos varje forskare.

I min forskning fick jag större insyn än vad en vanlig ny medlem skulle ha fått. Förgrundsgestalterna investerade mera tid i mig, och även mera perifera medlemmar var intresserade av att besvara mina frågor. Då jag skrev min avhandling pro gradu hade jag blivit medlem i organisationen utan att direkt meddela att jag tänkte skriva om organisationen, men eftersom jag i det skedet enbart tog del av medlemsutskick och inte gick på möten var detta inte ett lika stort problem. När jag sedan ville göra vidare forskning i gruppen var jag noga med att be om lov att komma på möten, att skriva om organisationen och så vidare. Jag postade även ett meddelande på Dragon Rouges Internet-anslagstavla där jag presenterade mig, min forskning och mina intentioner. På mötena presenterade jag mig själv och min forskarroll då det fanns medlemmar som jag inte träffat tidigare och bad alltid om lov att spela in mötena på band. Jag förklarade också alltid vad som skulle göras med banden och försäkrade alla inblandade om att materialet var konfidentiellt, också då jag inte fick denna fråga. Efter denna introduktion hade ingen medlem något att invända mot min närvaro eller bandningen av mötena.

Som jag skrev ovan är intervjuer ofta en oundgänglig del av fältforskningen. Detta gäller även för mig. Jag har intervjuat både kursledare och kursdeltagare i Dragon Rouge för att få båda gruppernas syn på vad de gör och vad som är målet med det. Ifall man enbart gör observationer går man miste om en hel massa information, det är helt enkelt omöjligt att skapa sig en sund uppfattning av vad som

försiggår i informanternas tankar utan att fråga dem. Ifall man inte gör observationer går man miste om den rent materiella aspekten av det som diskuteras, något som åtminstone i mitt fall var mycket viktigt.

Avslutning

Deltagande observation är, som sades i inledningen av artikeln, enkelt att definiera. Som vi visat är metoden dock förknippad med en hel del metodologiska, byråkratiska och etiska problem, ofta mera än andra metoder. Metoden kan vara dyr och resurskrävande – du som tänker använda dig av metoden kan behöva material- och resestipendium för att över huvud taget kunna forska. Deltagande observation behöver dock inte kosta något över huvud taget. Du kan göra deltagande observation t.ex. under en normal tisdag i saluhallen, i närbutiken en fredag kväll då människor kommer från arbetet eller under en gudstjänst i din lokala kyrka.

Den etiska dimensionen är ständigt närvarande, men detta kan också ses som en positiv sak. All forskning ska vara forskningsetiskt korrekt och då du arbetar med en metod där denna dimension ständigt är på tapeten är det så mycket enklare att göra etiskt korrekt forskning.

Deltagande observation är en väldigt konkret metod och häri ligger också en av dess styrkor. Forskaren får uppleva sitt fält fysiskt, träffa sin informanter i levande livet och ta del av den verksamhet som är fokus för forskningen. Allt för ofta är den enda kontakten forskaren har med sina forskningssubjekt via opersonliga artefakter, som böcker, statistik och 1-X-2 svar på frågeformulär. Kulturvetaren som deltagande observatör får arbeta direkt med det som är området för hans eller hennes forskning – människan som kulturvarelse.

Litteratur om deltagande observation

Agar, Michael A. (1980): *The Professional stranger. An informal introduction to ethnography*. New York.

Antropologiska porträtt (1993). Red. Christer Lindberg. Lund.

Antropologiska porträtt 2 (1997). Red. Christer Lindberg. Lund.

Bernard, Russell H. (2002): *Research methods in anthropology. Qualitative and quantitative Methods*. Oxford.

Bryman, Allan (2001): Introduction: A review of ethnography. *Ethnography*. Volume 1. Ed. Allan Bryman. London, ix-xxxix.

Bryman, Allan (ed.) (2001): *Ethnography*. Volume 1. London.

Burgess, Robert G. (1984): *In the field. An introduction to field research*. London. (Social Research Series 8.)

Ethnographic research. A reader (2002). Ed. Stephanie Taylor. London.

Experiencing fieldwork. An inside view of qualitative research (1991). Ed. William B. Shaffir & Robert A. Stebbins. London.

Feminist dilemmas in fieldwork (1996). Ed. Diane L. Wolf. Oxford.

Fieldnotes. The makings of anthropology (1990). Ed. Roger Sanjek. Ithaca and London.

Fieldwork: The correspondence of Robert Redfield & Sol Tax (1991). Ed. Robert A. Rubenstein. Boulder, Colo.

Geertz, Clifford (1993): *Local knowledge. Further essays in interpretive anthropology*. London.

Gold, Raymond L. (1958): Roles in sociological field observations. *Social Forces*. No. 3.

Hastrup, Kirsten och Jan Ovesen (1982): *Främmande kulturer. Den moderna etnografins grunder*. Stockholm.

Kaijser, Lars (1999): Fältarbete. *Etnologiskt fältarbete*. Red. Magnus Öhlander & Lars Kaijser. Lund, 24-40.

Marcus, George E. (1998): *Ethnography through thick and thin*. Princeton.

Pripp, Oscar (1999): Reflektion och etik. *Etnologiskt fältarbete*. Red. Magnus Öhlander & Lars Kaijser. Lund, 41-54.

Silvén-Garnert, Eva (1999): Deltagande observation. *Etnologiskt fältarbete*. Red. Magnus Öhlander & Lars Kaijser. Lund, 89-108.

Styles and positions. Ethnographic perspectives in comparative religion (2002). Ed. Heikki Pesonen, Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom and Terhi Utriainen. Helsinki. (Comparative Religion 8.)

Whyte, William F. (2001): On making the most of participant observation. *Ethnography. Volume 1*. Ed. Allan Bryman. London, 162-175.

Öhlander, Magnus (1999): Deltagande observation. *Etnologiskt fältarbete*. Red. Magnus Öhlander & Lars Kaijser. Lund, 73-88.

Öhlander, Magnus & Lars Kaijser (red.) (1999): *Etnologiskt fältarbete*. Lund.

Litteratur där deltagande observation används

Gothóni, René (1993): *Paradise within reach. Monasticism and pilgrimage on Mt Athos*. Helsinki.

Rautiainen, Pirjo (2003): *Antropologin kenttä ja työ. Nojatuolista norsunluutorniin? Kulttuuriantropologin työn pohdinta kahden kenttätätökokemuksen perusteella*. Jyväskylä.

Övrig litteratur

Eriksen, Thomas Hylland (2000): *Små platser – stora frågor: en introduktion till socialantropologi*. Nora.

Granholm, Kennet (2000): *Dragon Rouge: Religion, magi, nypaganism, satanism? Beskrivning och klassifikation av ett alternativandligt fenomen*. Åbo. Opublicerad avhandling pro gradu i religionsvetenskap, Åbo Akademi.

Kommittén om forskningsetik (1998): *Att värna om vetenskapens integritet och en god forskningssed. Rapport om vetenskaplig oredlighet*. Stockholm.

SOU (1999): *God sed i forskningen. Slutbetänkande av kommittén om forskningsetik*. Stockholm. (SOU 1999:4.)